

УДК 111.852: 75.01

Пронюк Н. П.

ІВАН ТРУШ: ВІД КУЛЬТУРТРЕГЕРА ДО МИСТЕЦТВОЗНАВЦЯ ТА ЕСТЕТИКА

У статті проаналізовано трансформацію творчих інтересів відомого українського живописця Івана Труша, який пройшов складний шлях від культуртрегера до мистецтвознавця та естетика.

Ключові слова: культуртрегер, мистецтвознавство, естетика, культуротворчість.

В статье проанализировано трансформацию творческих интересов известного украинского живописца Ивана Труша, который прошел сложный путь от культуртрегера к искусствоведу и эстету.

Ключевые слова: культуртрегер, искусствоведение, эстетика, культурное творчество.

The article analyzes the transformation of the creative interests of the famous Ukrainian artist Ivan Trush, who passed a difficult way of culturetreger to art and aesthetics.

The keywords: culturetreger, art history, aesthetics, culture.

Для української естетики залишається актуальним завданням поглиблене вивчення мистецтва в контексті національної культури та гуманістичного мислення. Окрім досліджень загальнотеоретичного плану, важливим є і персоніфікований підхід, що конкретизує внесок кожного в загальний процес культуротворення. Саме персоніфікований підхід дозволив нам виокремити постать Івана Труша (1869–1941), який був не лише самобутнім живописцем, а й теоретиком мистецтва і, врешті-решт, сформувався в оригінального естетика. Водночас І. Труша слід віднести і до культуртрегерів – носіїв культури, адже його діяльність щодо розповсюдження мистецтва, підняття його естетико-художнього рівня має самоцінне значення.

Період кінця XIX – початку XX ст. в історії України характеризується визначними соціально-економічними зрушеннями та важливими політичними подіями, які позначилися й на розвитку культури. Зміни зламу століть, що відбувалися в країнах Європи, брали свій початок ще в першій половині XIX ст. Після 1848 р. у реальне життя поступово входили суттєві зрушення, що формували суспільно-політичну думку й нові орієнтири у всіх галузях культури. У цей час у Галичині зміцнили свою позицію поляки. Статут краю забезпечував польській шляхті необмежене політичне та економічне панування в Галичині [2, с. 50]. Привілейоване становище польського населення краю впливало й на тенденції культурного розвитку. Шляхта прагнула довести польський характер Галичини. Українці ж, у свою чергу, особливо після скасування кріпацтва, вступили в новий етап національного відродження і намагалися протистояти польському натиску.

Незважаючи на такі складні умови, культуротворчий процес на західноукраїнських землях продовжувався. Особливо яскраво в цей період проявило

себе образотворче мистецтво. Під впливом художніх шкіл Відня, Мюнхена, Кракова в образотворчому мистецтві України збереглися традиції академізму й псевдоакадемізму з переважанням релігійної тематики. Однак завдяки зростанню національної самосвідомості народу, зміцненню культурних зв'язків з Україною і впливу визвольних ідей, які панували на той час у Європі, серед західноукраїнських митців посилювався інтерес до життя галицького народу та його побуту, що надає західноукраїнському живопису того часу значної ідейної глибини та своєрідного колориту.

Як зазначає мистецтвознавець Я. Нановський, помітну роль у розвитку національного мистецтва кінця XIX ст. у Галичині відіграли такі відомі живописці, як К. Устиянович (1839–1903), Т. Копистинський (1844–1916), М. Івасюк (1865–1930), які у своїх творах звернулися до тем із життя українського народу та його історичного минулого [3, с. 19–21]. На жаль, зазначені митці працювали, по суті, відокремлено один від одного, оскільки в той період у Львові не було об'єднання, яке б їх згуртувало та сприяло популяризації їх творчості. Віддаючи належне цим митцям, усе ж визнаємо, що однією з найяскравіших постатей української культури означеного періоду виступає Іван Труш – чудовий пейзажист-лірик, майстер портрета й побутового жанру. Народився майбутній митець у селі Висоцькому (тепер Бродівського району Львівської області). З 1881 р. вчився у Бродівській гімназії. 1891 р. вступив у «Краківську академію красних мистецтв», де навчався у професора Ісидора Яблонського, який вчив студентів точно передавати рух і пропорції людського тіла. Згодом – у польського майстра Л. Вичулковського та відомого пейзажиста Я. Станіславського. І. Труш був членом товариства студентів-українців «Громада». Після закінчення 1897 р. академії І. Труш переїхав до Львова. У своєму автобіографічному нарисі митець писав: «Тут вперше зародилась у мене гадка – своїми силами підносити культуру мого народу...» [8, с. 44].

Із запалом молодого ентузіаста мистецтва саме він зайнявся об'єднанням творчих сил галицьких художників та популяризацією мистецтва серед західноукраїнських громад. І. Труш розгорнув у Галичині активну культурно-громадську діяльність, налагодив тісний контакт з демократичними колами української інтелігенції. Митець з радістю познайомився та потоваришував з Іваном Франком, чії твори вже вплинули в той час як на піднесення національної культури Львова, так і на формування світогляду молодого митця.

На нашу думку, І. Труш у ці роки виступає в ролі культуртрегера – носія культури та організатора культурного процесу. Зазначимо, що поняття «культуртрегер», яке широко використовується в німецькій гуманістиці ще з другої половини XIX ст., все активніше входить у теоретичний ужиток в Україні. Доцільність його використання підтверджують наукові розвідки українських фахівців (А. Біла, І. Кузнецова).

І. Труш писав: «Мої громадські почування скріпилися, наслідком чого появилася жадоба причинитися чим-будь до зросту поступового руху серед українського громадянства, що я пізніше тільки в малій мірі досягнув шляхом прилюдних викладів з ділянки мистецтва і літератури» [8, с. 44–45]. Мрія митця збувається, коли 1898 р. він

разом із художником Ю. Панкевичем, архітектором В. Нагірним та іншими ентузіастами мистецтва засновує «Товариство для розвою руської штуки». Таким чином, у Львові з'явилася перша професійна організація українських митців. «Товариство» мало забезпечувати роботою своїх членів, надавати їм матеріальну та моральну підтримку. Його члени організовують у Львові першу українську художню виставку, яка певною мірою відображала художнє життя Галичини та свідчила про розвиток західноукраїнського мистецтва. Ця виставка стала реальною спробою його популяризації.

Формування світогляду І. Труша проходило в складних історичних умовах, однак, незважаючи на це, митець після «вистави» (правопис І. Труша – *Н. П.*) починає інтенсивно працювати «словом та пером», популяризуючи рідне мистецтво. Тут можна простежити низку подій, які призвели до формування естетичних поглядів митця, що вплинули на розвиток українського мистецтва та піднесення культури Галичини. З приводу виставки І. Труш публікує дві широкі рецензії в українській газеті «Діло» («З нагоди вистави руської штуки») та в журналі «Літературно-науковий вісник» («Перша руська вистава штуки»). У цих статтях митець висловлює свою думку відносно стану українського мистецтва (зокрема живопису). Ними він починає свою діяльність публіциста й літературно-художнього критика, який боровся за реалізм та утвердження національної тематики в мистецтві.

І. Труш всебічно відстоює розвиток світського живопису, «побудованого» на реалістичному відображенні народного життя. Він виступає проти сентиментально-ідилічного зображування побутових сцен та критикує обмеженість тематики експонованих полотен. Це були, за висловом І. Труша, «трафаретні, сентиментально-патріотичні» зображення без глибокого художнього змісту. З боєм він відзначає, що на виставці не було «видно ані одного етюду типу національного, ані одної сцени з життя народу... Це недостача, яку треба якнайскоріше заповнити» [7, с. 151]. Ці висловлення яскраво характеризують прагнення митця до піднесення культури Галичини та свідчать про правильне розуміння ним завдань мистецтва: «Ми мусимо ногами стояти на нашій землі. Головою бути в Європі, а руками охоплювати якнайширше культурні справи української нації» [7, с. 151]. Далі він зазначає: «Європейські малярі звернулися в останніх літах до красвидів і витворили тут річ нову: настрій; се якраз арена для попису української ляричної вдачі» [7, с. 151–152], та висловлює надію, що перша спроба широкої популяризації українського мистецтва заохотить наших художників до подальшої, ще більш успішної творчої праці. Художник добре розумів, наскільки несприятливими були умови для творчості галицьких митців.

Щораз І. Труш здобуває собі ширшу популярність вже не лише як обдарований художник, а і як критик, мистецтвознавець із високими естетичними уподобаннями. Характеризуючи творчість митця, І. Франко пише: «...се правдиві твори штуки, що свідчать про сильну і своєрідну індивідуальність автора і приносять честь руському народові. Се чоловік... пристрасно шукає краси і правди і силкується розширити обсяг своєї штуки» [10, с. 63].

Прогресивні кола української інтелігенції в Галичині, її видатні діячі – І. Франко,

М. Павлик – борючись за передову народну літературу і реалістичне мистецтво, активізували боротьбу на культурному фронті. Одночасно поживляється і культурно-громадська діяльність І. Труша.

Слід визнати, що й до сьогодні серед науковців існують певні розходження, передусім щодо хронологізації життя й етапів творчої діяльності І. Труша. Так, за версією Ю. Ямаша, «Товариство прихильників української літератури, науки та штуки у Львові» було засновано 15 лютого 1904 р. Його головою став М. Грушевський, заступником – І. Франко, секретарем – І. Труш [11, с. 131]. На відміну від Ю. Ямаша, Я. Нановський зазначає, що І. Труш у 1905 р. виступає як громадський та культурний діяч, бере участь у мистецькому русі, читає лекції на мистецькі та літературні теми, веде просвітницьку роботу серед народу і прогресивної української інтелігенції. У цьому ж році за ініціативою І. Труша та допомогою І. Франка у Львові засновується «Товариство прихильників української літератури, науки і штуки», яке об'єднує кращих знавців мистецтва [3, с. 44].

Разом із композитором С. Людкевичем І. Труш на власні кошти організовує видання першого в Галичині мистецького журналу – «Артистичний вістник», що виходив протягом 1905 р. Відповідальним редактором був сам митець. У цей період «Товариство» влаштовує у Львові «Виставу українських артистів» – першу спільну виставку творів київських та львівських художників, яка відіграла особливу роль у культурному житті міста. Її значення – у цьому аспекті – можна співвіднести з концепцією діалогічності культури М. Бахтіна, в основі якої замість абстрактного поняття «діяльність» вживається більш конкретне – «взаємодія», яка припускає наявність різних суб'єктів, пов'язаних між собою відносинами діалогу спілкування. На думку науковця, «чужа культура» тільки в очах іншої культури розкриває себе повніше і глибше, між ними починається ніби діалог, який переборює замкнутість та односторонність змістів цих культур. За такої діалогічної зустрічі двох культур вони не зливаються і не змішуються, кожна зберігає свою єдність і відкриту цілісність, але вони взаємно збагачуються [1, с. 354].

Щодо виставки І. Труш написав розгорнуту рецензію в «Артистичному вістнику» під назвою «Вистава українських артистів». Цією публікацією він активно включився в український культуротворчий процес.

Наголосимо, що саме практична, організаційна діяльність на теренах української культури стимулювала науково-теоретичні спрямування І. Труша. Зрозуміло, що передусім він був і залишався протягом усього життя живописцем, проте належав до тієї когорти українських митців, які опікувалися і питаннями теорії. Підкреслимо, що приблизно в ті ж роки теоретичні питання цікавлять і О. Архипенка, і М. Бойчука, і К. Малевича, роботи яких згодом виявилися потужним чинником українського мистецтвознавства.

«Вибудовуючи» еволюцію становлення творчих інтересів І. Труша, її, на нашу думку, слід реконструювати у такій логіці: живописець – культуртрегер – критик – мистецтвознавець – естетик. Важливою складовою формування мистецтвознавчих орієнтирів І. Труша стає його «оцінка» представлених на виставці предметів художньо-декоративного мистецтва і картин. Доказом цього можуть слугувати його

критичні статті, що базуються на оцінці художньої творчості інших митців. Інколи здається, що критика митця виводить мистецтво із сфери творчої свободи. Але він ніколи не заперечував високої цінності свободи творчості. Необхідність її оцінки, на його думку, навпаки, збагачує естетичні можливості митця, слугує ідеї «збереження краси». Слід зауважити, що І. Труш добре знав, чому критикує. В одному із своїх афоризмів він стверджував: «Біда артистові, якого критицизм стоїть низше від його творчості. Критицизм – се товариш, що знає добре дорогу і має силу оборонити вандрівника перед нападом» [6, с. 131].

Аналізуючи рецензію І. Труша «Вистава українських артистів», ми бачимо, що «Товариство» активно працювало, популяризуючи українське мистецтво. Проте митець тут же закидає львівським міщанам байдужість до ознайомлення з експонованими творами мистецтва галицьких та запрошених із Наддніпрянщини майстрів, їх нездатність зануритися в «естетичну красу творчості».

Цьому є певні об'єктивні причини. По-перше, польська адміністрація проявляла байдужість та не була зацікавлена в популяризації «хлопського» мистецтва. Тому всі польські газети замовчували інформацію про виставку, а то й проводили ворожу агітацію. Особливо в цьому відзначався «Дзенник польський».

По-друге, українське мистецтво Східної Галичини розвивалося у складних умовах бездержавності та національної ворожнечі, було полишене на самозабезпечення, що відбивалося на сповільненому розвитку цієї галузі культури.

По-третє, активний пропагандист українського живопису І. Труш з гіркотою відзначав надзвичайно слабку організацію агітаційної роботи україномовної преси в пропаганді виставки. Митець писав: «Минуло перші два тижні. Про нашу виставу, крім кількох звісток у польських газетах, ніхто серед львівської публіки і преси не говорив, ні писав» [5, с. 37].

Однак, попри всі спроби замовчати або дискредитувати виставку, своїм змістом і високою професійністю представлених експонатів вона все ж отримала визнання. Врешті-решт, навіть у польській пресі з'явилися схвальні рецензії. І це дало результат: «Зацікавлення у публіки зросло, виставу почали звиджувати масами; звиджуючі приходили з зацікавленням і опускали салон з задоволенням, інколи з подивом і ентузіазмом», – відзначав І. Труш [5, с. 37].

Із цього фрагменту видно, яке винятково важливе місце, на думку митця, посідає мистецтво в людському житті. Мабуть, немає такої людини, яка б не відчувала потреби долучатися до мистецьких цінностей якщо не як творець, то принаймні як реципієнт. А втім, не позбавлена сенсу думка про те, що й сприймання мистецтва є своєрідною творчістю або, точніше, співтворчістю, своєрідним внутрішнім естетичним самоформуванням і самопереосмисленням особи під впливом пережитих духовних вражень.

Саме в період, який ми розглядаємо, І. Труш поступово все виразніше трансформує свої мистецькі інтереси від культуртрегера до критика і мистецтвознавця. Власне, культуртрегерством митець буде займатися протягом усього життя, вважаючи, що організація культурного простору сприяє просвітництву й художньому вихованню народу. Водночас завдяки критичному аналізу і означеній

виставки, і – пізніше – театрального життя в Галичині він все більше проймається мистецтвознавчими й естетичними проблемами. В контексті інтересів І. Труша потрапляють питання естетики мистецького твору, жанри та види мистецтва, проблема краси й можливість її трансформації на рівень прекрасного, доля живопису в добу розвитку фотографії та ін. Слід визнати, що естетичний аспект присутній уже в перших критичних статтях Труша – художнього критика.

Підкреслимо, що митець подає естетичну оцінку кожному експонованому предмету в тому порядку, як вони були розміщені на виставці. При цьому І. Труш як палкий прихильник розвитку українського мистецтва в рамках єдиної держави і як один із організаторів виставки зробив першу спробу ознайомити місцеве населення з культурними надбаннями митців з інших регіонів України. Йому в цьому допоміг відомий український художник-реаліст, син племінника Т. Г. Шевченка Фотій Степанович Красницький, який представив на виставку колекцію плахт, зібраних переважно в Київській і Полтавській губерніях. Сільські жінки колись надягали їх до щоденного вжитку, на жаль, нині одягнені в плахту вони бувають тільки при вінчанні або ж на катафалку. Художник відзначає розмаїтість цих витворів. Кожна жінка прагнула, щоб плахта мала гарний вигляд, надаючи різноманітності в кольорі та візерунку. «Оці прикмети ставлять плахту, власне задля її оригінальності, рисункової відрубності і багатства мотивів, високо понад звичайний предмет промислу і надають їй характер артистично-промислового твору» [5, с. 39]. І. Труш зауважує, що фабричний промисел, на жаль, тепер витісняє з вжитку ці вироби декоративно-ужиткового мистецтва: «Тепер плахти стають рідкісними і мандрують до музеїв, де довго будуть доказом артистичної творчості нашого народу» [5, с. 39].

Значну увагу на виставці митець приділяє живопису, даючи ґрунтовну критичну оцінку роботам учнів київської школи Миколи Мурашка – І. Гальвича і М. Жука. Слід визнати, що І. Труш характеризує особу директора цієї школи двояко. З одного боку, він відгукується про М. Мурашка як про посереднього художника («його велика праця полишилася без поважних результатів») й організатора, який без власної користі нічого не робив. Наприклад, відчувши, що зв'язок з українофілами ніяких дивідендів йому не принесе, М. Мурашко відійшов від них й уже при зустрічі з І. Трушем «не хотів признатися до того, що уміє говорити по-українськи» [5, с. 40]. Очевидно, це дещо зачепило критика, оскільки він знав, як на Галичині українці прагнуть вільно розмовляти рідною мовою.

Далі критик стверджує, що М. Мурашко був занадто жадібним. Інколи його «ощадність» заходила за межі пристойності, що врешті призвело до страйку вчителів і розпуску школи після святкування 25-літнього ювілею.

З іншого боку, І. Труш зазначає, що «ученики рисункової школи плоди своїх зусиль приносили для критики до канцелярії директора. І йому [М. Мурашко – Н. П.] в заслугу треба сказати, що часто пізнавався на талантах, робив не дурні зауваження, а що найважливіше, своїми вказівками не шкодив ученикам» [5, с. 41].

Наразі стає незрозумілим, як посередній художник міг давати дієві поради? Очевидно, можна погодитися з оцінкою особистості М. Мурашка дослідниками його життя і діяльності. Так, Г. Островський у своїх коментарях до статті І. Труша

зазначає, що митець відвідував Київ наїздами, не був добре знайомий з М. Мурашком і тому допустився ряду помилок у характеристиці цього визначного художника й організатора, який зумів згуртувати навколо школи найкращі сили тогочасного українського живопису [4, с. 125]. Далі він пише: «Згадуваний Трушем „страйк” викладачів виник зовсім не через пресловуту скнарість Мурашка. У 1900 році, засуджуючи небажання Мурашка реорганізувати рисувальну школу з приватного учбового закладу в державний із школи пішли художники М. К. Пимоненко, Х. П. Платонов та О. І. Троїцька-Гусєва, з наміром створити у Києві художнє училище на державній субсидії...» [4, с. 126].

Інші дослідники творчості М. Мурашка відзначають, що він був визначним українським живописцем і педагогом, який 1868 р. випустив перші в Україні «Зошити малювання» – посібники для тих, хто починав навчатися малюванню. М. Мурашко був відомим художнім критиком, автором популярної в той час книги «Спогади старого вчителя», видатним педагогом, майстром літографії, який вперше в українській графіці звернувся до ілюстрування дитячої книги і створив ілюстрації до казок Г. Х. Андерсена [9, с. 25]. М. Мурашко здобув визнання як майстер пейзажу – «Осінь», «Дніпро», «Над Дніпром», «Крим». Йому належать портрети М. Ге (1906), Т. Шевченка (1864–1867), Петра Могили (1868).

З великим ентузіазмом М. Мурашко відкрив один із найперших в Україні приватний художній навчальний заклад, який давав початкову художню освіту і відіграв помітну роль у підготовці національних художніх кадрів.

Після відкриття рисувальної школи він налагодив творчі зв'язки з Петербурзькою Академією мистецтв, відомими художниками-передвижниками, громадськими діячами, ученими, меценатами, які постійно підтримували київський заклад у його прагненні утверджувати реалістичні методи художньої творчості та демократичні національні традиції. Із роками цей заклад утвердився як високопрофесійний центр підготовки художників різних профілів і напрямків. Газета «Кієвлянин» у 1891 р., повідомляючи про чергову виставку творів учнів школи Мурашка, писала, що викладання вчителів відбувається у серйозний і толковий спосіб, а творчі результати учнів дають підставу пишатися наявністю такого закладу в місті. Зі школи вийшли художники, імена котрих стали окрасою українського і світового мистецтва: І. Їжакевич, Ф. Красницький, О. Мурашко, Г. Світлицький, М. Пимоненко, К. Малевич.

Стосовно «страйку» в школі М. Мурашка дослідники схиляються до думки, що після відзначення ювілею меценат І. М. Терещенко запропонував змінити програму навчання в ній, щоб надалі готувати для потреб промисловості фахівців із декоративно-прикладного мистецтва. М. Мурашко ж із цим не погодився: школа була закрита, а викладачі перейшли працювати в щойно відкрите Київське художнє училище.

Очевидно, І. Труш був недостатньо обізнаний тоді з художнім життям Східної України або – з невідомих причин – погіршив істиною у своїй критичній статті й не зміг дати об'єктивну оцінку М. Мурашку.

Отже, за допомогою персоніфікованого підходу ми змогли виокремити постать

Івана Труша, літературно-критична діяльність якого відіграла позитивне значення в культурному житті Західної України. На нашу думку, це людина, яка працювала і творила для взаємозбагачення культур. Розкриваючи передові естетичні погляди митця та еволюцію становлення творчих інтересів, ми «вибудували» логіку в такій послідовності: живописець – культуртрегер – критик – мистецтвознавець – естетик.

Література:

1. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 444 с.
2. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 149 с.
3. Нановський Я. Іван Труш / Я. Нановський. – К. : Мистецтво, 1967. – 88 с.
4. Островський Г. Коментарі / Г. Островський // Іван Труш про мистецтво і літературу : збірник статей / за ред. Г. Островського. – К. : Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної культури, 1958. – С. 121–130.
5. Труш І. Вистава українських артистів / І. Труш // Іван Труш про мистецтво і літературу : збірник статей / за ред. Г. Островського – К. : Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної культури, 1958. – С. 36–54.
6. Труш І. Афоризми / І. Труш // Артистичний вісник. – 1905. – Зош. IX і X. – С. 131.
7. Труш І. Перша руська вистава штуки / І. Труш // Літературно-науковий вісник. – Львів, 1898. – Т. IV. – С. 151–153.
8. Труш І. Творчий шлях художника / І. Труш // Література і мистецтво. – 1940. – № 2. – С. 44–45.
9. Турченко Ю. М. І. Мурашко. Нарис про життя, творчість і педагогічну діяльність / Ю. Турченко. – К. : Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1956. – 35 с.
10. Франко І. Малюнки Івана Труша / І. Франко // Літературно-науковий вісник. – Львів, 1900. – Т. IX. – С. 59–63.
11. Ямаш Ю. Труш малює каменяра: Образ Івана Франка у творчості Івана Труша / Ю. Ямаш. – Львів : Ліга-Прес, 2008. – 156 с.